

I. Könyv

II. Fejezet

Szászok megtelepedése az erdélyi Szászföldön

I./ Az erdélyi szászok származása

Az erdélyi szászok származásának és Erdélybe telepedésük korának problémájával foglalkozó óriási irodalom időtálló eredményeit igyekszünk a kutatás mai szintjén, röviden ismertetni. Bemutatjuk az erdélyi szászok (a továbbiakban csak: szászok) középkori, politikailag szervezett területeit: a székeket és districtusokat (kerületeket), kialakulásuk sorrendjében. Végül a Szászföld nemzetiségi viszonyainak változására mutatunk rá a legrégebben ismert képtől napjainkig.

Aeneas Sylvius Piccolomini, a későbbi II. Pius pápa, 1458-ban *De statu Europae sub Frederico tertio* (Európa helyzete III. Frigyes alatt) című művének Erdéllyel foglalkozó részében említi azt, hogy az ottani németek Szászországból származnak. A szászok reformátora, Johannes Honterus, Baselben, 1532-ben kiadott könyvében (*Chorographia Transsylvaniae Sybenbürgen*) idézi a szászok énekét: "Vom Rhein und Sachsen ich gemein bin aufgewachsen in grossem Schein". (A Rajnánál és Szászországban egyaránt nőttem én fel, ahol bőséges helyem volt a nap alatt.) Ezeknek, a könnyen hozzáférhető megnyilvánulásoknak ellenére, a német közvélemény Melancthon 1538-ban közölt álláspontját fogadta el a szászok eredetéről, kikben ő a rómaiak előtt Erdélyben élt dákok utódait látta, kiket gétáknak is neveztek a görögök éppen azért, mert tulajdonképpen gótok voltak. Ez a gót - géta - dák szójáték 1667-ben már Daci-Deci-Detschen alakban üti föl a fejét az irodalomban, és csak 1696-ban kezd egy tudományosabb nézetnek helyet adni.

A 18. században és a 19. sz. első felében német nyelvészek kutatni kezdték az erdélyi szászok nyelvjárásait és arra a megállapításra jutottak, hogy a szászok ősei a Német Birodalom területéről kellett származzanak, mert a szászok nem gót, hanem német eredetűek.

A következő tudományos vállalkozás a szászok németországi bölcsőjének — vagy bölcsőinek — közelebbi meghatározására irányult. A kitűnő nyelvész és történész, G.F. Marienburg, 1843-ban Luxemburgot jelölte meg a szászok őshazájaként.

A két világháború közötti nemzedék ezt a megállapítást vette bonckés alá és arra az eredményre jutott, hogy az erdélyi szász nyelv tipikusan koloniális nyelv, melynek legalább két eredeti német nyelvjárás a szülője: a rajnavidéki-flandriai és a felső szász. Talán politikai céllal tették e megállapításukhoz hozzá azt, hogy az említetteken kívül az összes német tartomány népe képviselve van az erdélyi szászokban. Az a nézetük viszont már valószínűbb, hogy a szász vándorlók Szilézián haladtak át, ahol egy időre megállapodtak.

A magyar kutatóknak a szászok őshazájára vonatkozó megállapítása nem kényszerült ennyi revideálásra. Ők már régen rámutattak arra, hogy a magyarok "német" néven a középkorban csak a bajorokat (az ezekből származó osztrákokat) és az alemannokat (svábokat) nevezték, míg az észak- és középnémeteket "szász"-nak hívták. Ezek szerint nyilvánvaló az, hogy az erdélyi szászok nem Dél, hanem Közép- és É-

szak-Németországból származtak el. Az Északkelet-erdélyi Királynémeti község neve viszont egy a szász betelepülésnél korábbi, délnémet eredetre utal.

2.) Szászok Erdélybe-telepedésének okai és kezuetei.

E kötet tárgya szempontjából a szászok őshazájánál érdekesebb az, hogy új hazájukba mikor és miért vándoroltak. Hol voltak első szállásaik? II. András magyar királynak egyik, 1224-ben kelt oklevele a szászokat II. Géza király (1141-1161.) által behívott vendégeknek nevezi. Területüket ugyanakkor Szászvárostól (németül Broos) Homoróddarócig (németül Draas) jelöli ki: "Ita tamen, quod univrsus populus incipiens a Waras usque in Boralt cum terra Syculorum, terrae Sebus et terra Daraus unus sit populus."

II. Gézának 1147-ben, a kereszties had magyarországi átvonulása-
kor nyílhatott alkalma megismerkedni olyan flandriaiakkal és szászokkal, akikkel e szász betelepülést megtárgyalhatta. Az iniciatíva nyilván a szászoké volt, kik ekkor élték a "Drang nach Osten" (Nyomulás Keltre) klasszikus korát. A magyar király részéről viszont populationisztikai (=népességtervezési) és honvédelmi szempontok játszhattak közre a kérelem kedvező elbírálásánál. A 12. századi Magyarország még hatalmas ritkaneépességű vagy lakatlan területekkel rendelkezett; csakhogy ezek részben az Alföld közepének akkor még vízenyős részeire, főként pedig a Kárpátok rengetegeire terjedtek ki. Csupa olyan tájon, melyen a nagyállat-tartó magyar nem találta meg a gazdaságnak kedvező földrajzi feltételeket. Ahol pedig nem volt termelés, onnan nem folyt be adó. Ahol nem volt népesség, ott a királynak magának kellett gondoskodnia a határvédelemről, a határőrök ellátásáról, a velük való összeköttetés sokszor nehézkes fenntartásáról.

Mindezek a logikai szempontok arra készítették az egyik rendkívül szorgalmas szász tudóst, G. E. Müller-t, hogy 1906 és 1938 között publikált számos művében a "Desertumslehre"-nek nevezett tanát fejtsse ki, mely szerint a szászok elhagyott, szűz földekre érkeztek Erdélybe, és nekik kellett területük civilizálását megkezdeniök. Ezt az elméletet a modern település-történettudomány legmegbízhatóbb támasza, a helynévkutatás alaposan megtépázta. Kniezsa István rámutatott arra, hogy a helynévanyag leglényegesebb — mert legrégebb — része, a víznevek német nevei az egész Szászföldön a magyar nevekből származnak. (A magyar jelentésű nevek németes kiejtést rögzítő írással kerültek a németbe, de németül nincs jelentésük) G. Kisch pedig a szász települések neveinek többségénél mutatta ki a német elnevezések magyar eredetét, mind a Királyföldön, mind Beszterce vidékén.

Ezek szerint a szászok olyan területekre jöttek, melyeknek nagyobb részét már magyarok lakták, tehát Desertumról nem beszélhetünk, legfeljebb ritkábban lakottságról. Ami pedig a határvédelmet illeti, ismerjük azokat a magyar várakat, melyeknek sorsa a szász betelepülés előtt szinte hézagmentesen ellenőrizte a délerdélyi határt. (Fölso-rolva I. fejezetünk 1. részének a végén.) E várak eltartására kötelezett tartozékait számos község alkotta. Mindannyiuk a szász bevándorlás után is megmaradt az erdélyi Fehér vármegye birtokában, ha most már a szász székek által egymástól elválasztott több csoportban, Felső-Fehér

vármegye néven.

II. Gézának és utódainak valóban néptelen területek benépesítésére nyílt lehetőségük a szász betelepülés révén, mert azt a lakosságot, melynek földjére a szászokat behívták, továbbtelepítették keletre, a Szászföld és a Keleti Kárpátok között elterülő Háromszékbe. Ezt megtehették, hisz az érintettek a mindenkori király közvetlen rendelkezésére álló katonatörzshöz, a székelyhez tartoztak. Szívesebben is jöttek az új telepesek (kiket okleveleink "hospites" = vendégek névvel jelölnek) olyan földre, ahol nem nekik kellett az első utakat kitaposni, az első kúttakat megásni, tehát a civilizálás legnehezebb kezdeti műveleteit elvégezni. Szívesebben látta a király is őket itt, három oldalról magyarok közé élve, mintsem az országnak esetleg elszakadható keleti karolyában.

A szászok betelepülése után körülbelül kétszeresére emelkedett a "Királyföld" (= délerdélyi Szászföld) népsűrűsége. Ez a viszonyszám felel meg a Szászföld és Háromszék arányának egyrészt, a szászok által akkor folytatott mezőgazdálkodás és a székelyek külterjes, állattartó gazdálkodása közötti hozamkülönbségnek másrészt.

A honvédelem céljaira rendelkezésre álló erő is megnövekedett, de a megvédendő területnek, a határok hosszának növekedése nélkül.

Mindezen előnyökért a király fizetett. Földet ajándékozott a szászoknak, melynek a Rajnavidéken és Szászországban nyilván szűkében állottak, különben nem jöttek volna onnan el. (A fejezetünk elején idézett versnek az óhazában bírt terület bőségére utaló szavai a bevándorló tipikus, múltat-szépítő megnyilvánulásai.) A birtokért a szászok nem családonként adóztak, mint általában a jobbágyok, de nem is kellett személy szerint hadbavonulniuk, mint általában a nemességnek, hanem a szászok közössége, az "Universitas" fizette az adót a királynak és állította fel az előírt katonai kontingenst. Ez a privilégium, "libertas" az, melyet II. András oklevele 1224-ben — II. Gézára hivatkozva megújít. Ez a jogállás a szászoknak nemcsak személy szerint biztosított hallatlan előnyöket mind német birodalmi múltjukhoz, mind erdélyi magyar és székely kortársaikhoz viszonyítva, hanem mintegy nemzeti autonómia biztosításával asszimilálásukat, nemzeti karakterüket és nyelvük elfelejtését is megakadályozta. Jogosan mondta G. Müller a szászokról azt, hogy ők "die älteste organisierte Minderheit der Gegenwart." (Die Sächsische Nationsuniversität in Siebenbürgen. Ihre verfassungs- und verwaltungsrechtliche Entwicklung. 1224-1876. Hermannstadt 1928.) (Magyarul: "a legrégebbi szervezett kisebbsége korunknak." — A szász nemzetközösség Erdélyben. Annak alkotmányjogi és közigazgatásjogi fejlődése 1224-1876. Nagyszében 1928.)

3.) Az erdélyi szász székek területi elhelyezkedése és kialakulásuk időpontja.

Hiába üljük föl a krónikákat és az árpádkori oklevéltárakat, a különböző szász székek keletkezésének évszámait nem tudjuk egyszerűen kimásolni. A rendelkezésre álló adatok és korábbi kutatók véleményeinek összevetéséből, na meg a helynévanyag és a logika segítségével kell e-

zeknek a településeknek is a korát megbízható évszámok közé határo-
lunk.

Tudjuk azt, hogy Nagyszeben (Hermannstadt) volt a Szász Univer-
zitás székhelye, tehát a Hermannstädter Stuhl mellett már a legrégibb
településeknek is a központja legyen. Tudjuk azt, hogy az 1191-ben a-
lapított nagyszebeni káptalan nem az erdélyi püspök, hanem egyenesen
az esztergomi érsek főhatósága alá tartozott. A szebeni káptalanhoz vi-
szont Ujegyház-szék (Leschkirch) és Nagysinkszék (Schenk), egyházai
tartoztak. Ezekből a tényekből nyilvánvaló az, hogy Szeben, Ujegyház
és Nagysink a legrégibb szász székek. Ezek voltak II. Géza szászai, kik
1147 és 1161 között vándoroltak be.

Az első 3 szász szék azon a területen keletkezett, melyet — abban az
időben — az orbai, sebesi és kézdi székelyek fogtak körül nyugat, észak
és kelet felől. Az első szász betelepedés tehát még nem vonta maga után
ezeknek a székelyeknek Háromszékbe költöztetését. A német helynevek
egy része Nagyszeben-szék és Nagysink-szék területén a magyarból tör-
tént átvételre utal, Ujegyház-széken azonban nem. Utóbbi német neve
Leschkirch a magyar les szóból képzett, tehát ez a szék a gyepű helyén
létesült. A magyar név, Ujegyház viszont kiemeli egy új templom, új
egyházközség létesítését az egykori leshelyen, miből az is következik,
hogy a másik két szék községeiben már templomok is álltak a szászok
beköltözése előtt; legalább is annyi, amennyi a kezdeti szükségletet fe-
dezhette.

A szászok negyedik széke az előbbiektől keletre, Köhalom (Reps)
környékén létesült, a kézdi székelyek akkori helyétől délre és az Olt-
-kanyar besenyő határaitól nyugatra eső területen. Ez a szék már nem
függött össze közvetlenül az első hárommal, melyektől egy Fehérmegyé-
hez tartozó sáv elválasztotta.

Miután a szászok legrégibb településeit együtt a hét széknek szok-
ták nevezni, mégis nyolc szék vallja magát e hét közé tartozónak, nyil-
vánvaló az, hogy a nyolcadik a hét népfőlöslégéből keletkezett, és ezért
leszármazási alapon magát a legrégibb bevándorlók közé számította.
Ez a nyolcadik szék a kézdi székelyek egykori szállásain létesített Se-
gesvár-szék mellett legyen. Itt a legtöbb a magyar eredetű német hely-
név. Közöttük figyelemreméltó a "Szt. László" elnémetesített alakja
"Lasseln". I. László magyar királyt u. is 1192-ben kanonizálták. Temp-
lomi védőszentként csak ez után szerepelhetett, akkor is először mint
egy magyar község védőszentje ahhoz, hogy "Lasseln" legyen László-
ból, a kézdi székelyeknek el kellett innen vonulniuk, ez pedig — előző fe-
jezetünk szerint — 1260-ban következett be. Tehát e nyolcadik szász
szék 1260-ban önállósulhatott.

Az 5. 6. és 7. szász szék Szebentől nyugatra keletkezett Szerdahely
(Reusmarkt), Szászsebes (Mülbach) és Szászváros (Broos) néven.
Miután Szerdahely az orbai, a másik kettő pedig a sebesi székhelyek
körlete volt, kik 1240-1250 táján vándoroltak Háromszékbe II. Endre
idézett oklevele viszont 1224-ben a Szászföldet "Waras"-tól kezdődőnek
nevezi, itt néhány évtizedes székely-szász egymásmellett élést kell föl-
tételoznünk. Nem valószínű azonban, hogy e szászok már III. Béla
(1172-1196) uralkodása előtt költöztek volna Erdélybe. Miután ez a kí-
rály telepített be máshova is szászokat (Szepesség), nagyon valószínű

az, hogy Szerdahely, Sebes és Szászváros-székek is az ő idejében alakultak ki, ha a telepítésre vonatkozó megállapodást eredetileg még II. Géza néhány évtizeddel korábban kötötte is meg.

Ezek után a negyedik szék, Köhalom keletkezését az első három és az utolsó három szék benépesülése közötti időre, III. István király korára 1163-1172 tehetjük.

A tatárjárás (1241.) után folytatódott a szász betelepülés Erdélybe. A már említett nyolcadik szék mellett, ugyancsak a kézdi székelyek egykori földjén Medgyes- (Mediasch) és Selyk- (Schelk) szék települt be szászokkal. Abból a tényből, hogy ez az úgynevezett "két szék" 1402-ig a székelyek ispánjának főnhatósága alá tartozott, a 13. sz. végénél korábbra alig tehetjük a szászok itteni megjelenését.

A 10 szék lazán összefüggő területétől elkülönülve keletkezett két szász jellegű districtus (kerület) Beszterce (Bistritz) és Brassó (Kronstadt.) Bár Besztercét Karácsonyi 1163-1196 közötti szász településnek tartja, Maksay pedig "nem sokkal" az első szász székek létesítése után települtnek véli, mi különösnek tartjuk azt, hogy II. Endre szász kiváltságlevelében, 1224-ben még nem esik szó róla. Különösnek tartjuk azt is, hogy a tatárjárás után még az első hét székhez hasonlóan székekbe szervezték a szászokat Segesváron, Medgyesen, de egy 50-100 évvel korábbi település csak districtus jellegűt kapott.

Ezek után meglepő a tatárjárásról tudósító kútfő adata, mely szerint 1241. ápr. 3-án Beszterce polgárait halomra ölték a tatárok. A probléma megoldásához ugyanennek a kútfőnek Radnára vonatkozó szavai-
ból — amennyiben itt "theuton"-okat és nem szászokat említ — és Győrffy Gy. Németi községre (Bavarica villa) vonatkozó megállapításából — mely szerint utóbbi 11. századi bajor település — indulhatunk el.

Németi bajor település volt. Radnán, a környék akkori központjában németeket pusztítottak el a tatárok, Besztercén a kútfő több, mint hat-ezer polgár lemészárolásáról ír. Ha utóbbi szám erősen túlzott is, mégis el kell fogadnunk azt, hogy Beszterce — legalább is környékével — jelentős számú ember lakhelye volt. Miután a Beszterce vidék községeiről okleveles adatok 1295, de inkább 1332-ből valók, arra kell gondolnunk, hogy ezek, a ma is meglévő községek új telepítések. A tatárjárás előtti Beszterce és akkori környékének lakói pedig a "bavarica villa" és Radna bajor, teuton népével azonos nemzetiségű, a 11. században velük együtt települt németek leszármazói voltak. Ezért nincs szó róluk a szászok 1224. évi kiváltságlevelében. Az ő jogi állásuk akkor nem szorult tisztázásra. A besztercei szászok viszont a tatárjárás után, a 13. sz. második felében érkezhettek. Először az elpusztult Besztercére, azután, a század végén létesítették a mai szász falvakat. Radnára már nem jutott belőlük, bár a 15. sz.-ban Beszterce birtokába került ez is.

Győrffy arra is rámutat, hogy a Beszterce-vidék déli részén, a "Királyi" nevű területen csak 1402. óta van tudomásunk esperességről. Az itteni községek — Lekence vidéke — 1332 előtt nem szerepelnek. Így ez a szász település valószínűleg 1330-ban keletkezett.

Végül azt is mondhatjuk, ha Radnára a 11. sz.-ban németek telepedtek, akkor a tőle DNy-ra fekvő Les község egy még korábbi magyar gyepűvonal emléke. A legrégebben említett Beszterce-vidéki fal-

vak Budak (1228 Bodagd) Nagyfalú (1243 Nogfolu) és Malomárka (1243 Molnuark) a Sajó folyócska nevével együtt a szászok érkezése előtti magyar településterületre vallanak.

Vannak-e egyéb nemzetekre valló helyneveink e korból itten? Igen: Beszterce, Lekence, Radna, Zsolna szláv eredetű nevek, Besenyő község és mellette Kurhány hegy (Qurgan) a magyarral rokon törökeredetű határőrnéptől származik.

Az eddig tárgyalt szász területektől teljesen különböző Brassó (Kronstadt) környékének, a Barcaságnak (Burzenland) településtörténete. 1211-ben II. Endre az Oltnak ezt a kicsi, de termékeny medencéjét, ahol több mint száz éve állt már Brassó királyi vára, a német lovagrendnek adományozta. Ez adomány fejében a rend magára vállalta a brassói határszakasz védelmét, sőt a Déli Kárpátok és az Al-Duna között elterülő kún tartomány — a későbbi Vallachia — magyar uralom alá szervezését és népének katolikussá térítését. 1225-ben azonban, miután a német lovagrend Endrétől kapott birtokát a pápának ajánlotta fel hűbérül, hogy ezáltal politikai függetlenségre tegyen szert magyar területen, Endre király fegyverrel verte ki a hitszegő lovagokat Erdélyből.

A Barcaságot szászokkal a lovagok telepítették be 1211-23-ig. A szászok a lovagok kiűzése után is itt maradhattak. A helynevek vizsgálatából Kniezsa azt az eredményt szűrte le, hogy ebben a körzetben magyarok és szászok egyszerre jelentkeztek, mert a helységnevek egymásnak fordításai. (Magyaros=Nuszbach, Veresmart=Rotbach, stb.) A többi szász székben valamelyik nemzet prioritását éppen az mutatja, hogy a későbbi bevándorló a már meglévő nevet csak saját hangtanához idomítva eltorzította. (magyar László német Lasseln, magyar Holdvilág német Halvelagen, német Holzmengen magyar Holcmány stb.), de értelmét nem fordította le.

A Barcaság 13 szász faluja közül négyben építettek a lovagok kővárat (ötödik váruk már kún, havasalföldi területen létesült). Közülük egyiknek és még 3 nem város községnek volt egyháza, melyeket IV. Béla 1240-ben a kerci ciszterciátáknak adott. Földváron, Feketehalmon és Keresztváron korábban magyar földvárak állottak. Prázsmár, németül Tartlau, eredetileg Tortillou (1211.) akárcsak Tatrang, Barca és Brassó korábbi töröknyelvű határőrökre vall. A többi 6 szász község csak a 14.-15. században létesült, kivéve Botfalut, mely csak a 17. sz.-ban, székelyeinek elpusztítása után szászosodott el.

A brassói comes a középkorban általában magyar volt, pl. Nicolaus de Brassov alias de Sombor, de genere Tétény. Ezek a comesek a Barcaságban honos magyar nemesek — az eredeti határőrség maradványai — felett is ítékeztek, és uralmuk nem egyszer szomszédos magyar területekre is kiterjedt, mint az említett Nicolausnak, aki a Székelyföld és Brassó között fekvő székely Bodolát — melynek területén később 3 csán-gó-magyar falu keletkezett — birtokolta.

Mindez abból következik, hogy II. Endre a Barcaságot szász és magyar telepeseivel királyi területnek hagyta meg. Magyar nemesség későbbi jelenlétére mutat egy 1335-ös adat, amikor Hóltövényben (Heethenin, Hultzdorf) Wass Miklós (Nicolaus, dictus Uos) és rokonsága Károly-Róbert királynak teljesített szolgálatot.

Csak a 15. sz. végén sikerült a szászoknak az összes szász — vagy részben szász — lakosságú területet a szász közösség "Nationsuniversi-

tát" politikai keretébe foglalni Erdélyben. 1500-tól kezdve a Brassó közvetlen szomszédságában lévő hét csángó-magyar falu is Brassó jobbágyközsége lett.

Mire a Barcaság (Burzenland) a szász Universitas részévé vált, a német lovagrend megjelenésétől számítva 3 évszázad múlt el. Ez alatt az idő alatt a szászok nemcsak bevándorlás, hanem a népfölösleg továbbterjeszkedése révén is szaporodtak Erdélyben. Így szászok jelennek meg a 13. sz.-ban a fehérmegyei Alvincen (Winz) és Borberekén e században 5, száz év múlva már 10 szász községről tudunk. A besztercei (Nösnerland) szásztság délkelet felé, Teke, Szászrégen (Reen) irányba terjeszkedik a 14.-sz.-ban. Tekének a 14. sz. elején még túlnyomóan magyar a lakossága, de plébánosa már német.

Az első szász telepések parasztok voltak. Olyan németek, akik már eredeti hazájukban is városlakó polgárok voltak, csak később és nemcsak a Szászföldre vándoroltak be. V. István király (1270-72.) a honfoglalás óta magyar lakosságú (bizonyíték erre a 10. sz.-ból származó igen nagy pogány magyar temető sok női és gyermekcsontvázzal is. Makkai: Erdély népei a középkorban, Deér-Gáldi: Magyarok és románok c. kötet tanulmánya.) és Szt. István óta királyi megyeszékhely (eredetileg Mikolásvár vagy Miklusvár, Kelemen L. megállapítása), Kolozsvárra is telepít szászokat, kik a 14. század folyamán a város lakosságának felét alkotják. A két nemzetiség egyidejű jelenlétére, de szigorú elkülönülésére mutat a város ragályos betegeinek tartózkodási helyéül létesített két község Kolozsvártól délnyugatra: Szászfenes és Magyarfenes. (Fene=ragály, járvány, esetleg rák). Ez a kolozsvári németiség azonban a 15. században már eltűnt. Egy 1445-i oklevél 68 kolozsvári polgárt sorol föl, kiknek mind magyar a nevük. 1453-ban 550 lakosa volt Kolozsvárnak. Kizárólag magyarok.

Hová lett a szásztság? Talán magyarizálták őket? Ha még a ragályos betegek is elkülönültek nemzetiség szerint, akkor lehetetlen az egészségesek összekeveredésére gondolnunk, de még ez esetben sem tűnne el az egyik fél teljesen. Ennek az eltűnésnek megmagyarázására egy analóg példát kell felhoznunk. A mai Magyarországnak egyetlen városa Sopron, amely mindenkori polgárainak névjegyzékével 1535-ig visszamenően majdnem hiánytalanul rendelkezik. Ezeknek a polgárlistáknak segítségével állította össze Házi Jenő Sopron polgárainak családfáit, és azt állapította meg, hogy az 1930-as években élő soproniak között csak egy család van olyan, amelyiknek az ősei több évszadon keresztül már soproni polgárok voltak. A többi soproni mind 200 évnél fiatalabb polgárcsaládok sarja. Ha viszont a 200 évvel korábbi réteget vizsgáljuk, akkor azt látjuk, hogy azoknak a polgári eredete még kisebb múltra tekint vissza. Tehát az 1740-ben élt polgárcsaládok még nem voltak polgárok, vagy nem éltek ott 1540-ben, de még 1600-ban sem. "Azt lehet mondani, hogy Sopron népessége minden 100 évben jóformán teljes egészében kicserélődött". Házi: A soproni polgári családok 1535-1848. Soproni Szemle, 1972. 2. sz.

Ebből az a tanulság, hogy a városi polgárcsaládok nem maradnak fenn hosszab időn át ugyanabban a városban. Minél régebbi korról van szó, annál rövidebb egy-egy polgárcsalád jelenléte. Mert amikor a jobbágy helyhez volt kötve, a polgár nem. Szabadon vándorolhatott. Amikor a falusi családot szomszédaitól tágas udvarok, kertek választották el, a

városi polgár egyre inkább összezsúfolódott, mert az állandóan növekvő lakosság mind a régi várfalon belül akart lakni. Ennek folytán a ragályok is nagyobb pusztítást végeztek a városokban, mint a falvakban.

A városok népszaporulatát tehát részben a szolgák és cselédség szaporodása, részben a más városokból történő polgári bevándorlás, vagy a környékbeli nemesség bevándorlása (ez Kolozsvárt számottevő) eredményezte. Kolozsvár esetében tehát az történt, hogy a 14. század eleji polgárság 150 év alatt kicserélődött. Szász és magyar egyaránt. Miután a szolgaréteg a 14. században is magyar volt, a bevándorlás pedig a magyar környékről történt, a 15. század derekán már nem akadt szász a polgárok között. Az, hogy olyan magyar sem akadt, akinek az ősei 150 évvel korábban is kolozsvári polgárok lettek volna, a nemzetiség azonossága folytán nem tűnik ki. Az 1940-ben 110,000 lakosú város mintegy 1000 német anyanyelvű evangélikus lakosa pedig csak legújabbkori beszercei vagy szászföldi bevándorlásból eredt. Sajnos nem így tudja ezt a német közvélemény. E sorok írójához egy bécsi német nyelvprofesszor azt a kérdést intézte, hogy Klausenburgnak (Kolozsvár) vajjon még ma is német lakossága van-e

Ennek a kérdésnek egyik oka abból a félreértésből adódik, hogy Erdély, Transylvania német neve ma Siebenbürgen=hét vár. Ez az elnevezés a szászok hét székéből, azok székhelyein épült hét várból származik. Eredetileg csak a délerdélyi Szászföldet "Königsboden"-t nevezték így: "Sybenbürgen das ist ein dütsch land und die hoptstat des lands heist hermenstatt" írja Johannes Schiltberger (1394-1427). (Siebenbürgen egy német föld és fővárosa Nagyszeben, Hermannstadt). A hét szász székről ez az elnevezés csak a 16. sz. végén terjedt át egész Erdélyre a német szóhasználatban. (K.K. Klein cikke a "Klingsor" c. folyóiratban, Brassó 1930.)

4.) Az erdélyi szászok számarányának alakulása, a szász település-történet érdekes tanulságai.

A szászok Erdélyben a 14. sz. folyamán érhatték el legnagyobb területi kiterjedésüket, számarányuk is ekkor állhatott a legmagasabban. Amikor politikai hatalmukat már nem szász községekre is kiterjesztették — pl. Brassó körzetében — tehát a középkor végére, akkor már a török háborúk érzékeny veszteségeket okoztak eredeti településeik némelyikében. [Pl. Szászsebesen (Mühlbach), ahová 1438-ban románok, szerbek, rutének költöztek a török által elpusztított szászok helyére.] Legrégibb adatunk a szászok számáról a középkor végétől datálódik, amikor több mint 200 helységben 70,000 szász élt Erdélyben. A községek lélekszáma 80-150 között változott, a városoké többszázra rúgott, de Szeben és Brassó népessége meghaladta az ezret. Utóbbiban nagyszámú magyar is lakott. A középkori Erdély lakossága 1490-ben:

260,000 magyar	70,000 szász	100,000 román
60,5%	16,3%	23,2%

Erdély középkori határai között lakott 1910-ben:

924,609 magyar	233,573 német	1448,446 román	53,690 egyéb
34,8%	8,8%	54,4%	2,0%

Ha a szászok 333%-os gyarapodását a magyarok 355%-os szaporodásával vetjük össze, azt kell mondanunk, hogy ez a német nyelvterület szélétől 1000 km.-re elkülönítve, eredetileg sem összefüggő területen élő népcsoport nemcsak nagyszerűen konzerválta magát, hanem dacolva tatárok, törökök ismételt támadásaival és idegen környezetével, majdnem olyan mértékben gyarapodott, mint az államalkotó magyarság, mely az Erdélytől nyugatra elterülő országot is lakta. Ha viszont a románok 1448%-os szaporodási arányszámát nézzük, érthetővé válik a Szászföldnek 1910-es nemzetiségi megoszlása. Nemzetiségi térképünk az ethnographiailag elkülöníthető területek nemzetiségi adatait tünteti fel, tehát a délerdélyi némettöbbségű terület nem terjed ki a történelmi Szászföld egészére; ugyanakkor kisebb közbeekelt, eredetileg nem szász részeket is felölel, bár az így nyert többlet lényegesen kevesebb az egykori Szászföld már többségében idegen ethnikumúvá vált részeinél. A lakosság ezen az 1910-es délerdélyi Szászföldön már csak relatív többségben volt német és nagyon erős elrománosodás képét mutatta.

Táblázat az erdélyi németek (szászok) területi megoszlásáról 1910-ben:

	német	román	magyar	egyéb
A délerdélyi Szászföldön:	141,888 46,4%	120,654 39,4%	30,681 10,0%	12,638 4,2%
Többségében román nyelvterületeken:		55,267		
Többségében magyar nyelvterületeken:		36,419		

Az északerdélyi román nyelvterület keretébe kellett felvennünk a beszercei és tekei szászok földjét, a Nösnerlandot is. Ennek a kis körzetnek nemzetiségi megoszlása különben hasonló a délerdélyi Szászföldéhez:

	német	román	magyar	egyéb
Északerdélyi szász nyelvterület:	50,7% 26,793	16,390 31,0%	6,528 12,3%	3,197 6,0%

Ez a szám a fönti 55,267-ben már benne foglaltatik.

1910-ben már kétségtelenné válhatott mindenki előtt, hogy melyik nép fenyegeti a Szászföld ethnikai jellegét. Az is bizonyos, hogy a szászok 750 éven át nemzeti egyéniségüket, nyelvüket és területeik német jellegét megőrizhették. 1940-ben mégis úgy vélték, hogy a gazdaságilag és kulturálisan elmaradottabb román nép államában biztosabb jövő vár rájuk. Ezúttal kérdezzük a szászoktól: 50 éves román uralom után hány szász él Erdélyben? Milyen nemzeti jellegű ma a Szászföld? Hol vannak évszázados iskoláik? Hogy áll egykor hatalmas és vagyonos, független lutheránus egyházuk? Van-e politikai autonómiájuk?

Erdélyiek, sőt közép-európaiak számára fájdalmasan neveltségeselek ezek a kérdések, melyekre csupa negatív válasz adható. Ami pedig a szászok számarányát illeti, a román népszámlálás szerint mintegy 60,000-re zsugorodott a magyar idők 233,000-jéről...

A szász településtörténet tanulságait az alábbiakban foglalhatjuk össze:

1.) A két évszázad folyamán több szakaszban lezajlott betelepülés ténye azt mutatja, hogy a magyar királyok meg voltak elégedve szász alattvalóikkal mind gazdasági, mind katonai, mind politikai szempontból és ezért azok számát szívesen gyarapították új betelepülőkkel.

2.) A magyarok és szászok erdélyi megjelenése között a különbség nemcsak időleges. A kettőnek jellege is egészen más. A magyarok Erdélyt mint egy lényegileg elhagyott területet foglalták el, amelynek csak peremlein találtak gyér szláv lakosságra, kik között a bulgárok politikai szervező tevékenysége még csak egészen kezdetleges volt. A magyarok az egész területet birtokba vették, annak centrális részében megtelepedtek, a szlávokkal majdnem mindenütt összekeveredtek, a peremvidékeken gondos határvédelmet létesítettek, a királyi birtokot vármegyékbe szervezték, püspökséget létesítettek, várakat és templomokat építettek és a településterületet fokozatosan szélesítették ki a politikai határok felé.

A szászok mint a magyar király vendég-alattvalói érkeztek a király által kijelölt területre, előzetes megállapodás alapján. A király célja a benépesítés gyorsítása. A szászoké: túlnépesedett hazájukból kivándorlás olyan területre, ahol földet kaphatnak. A már adott politikai, honvédelmi és egyházi keretek közé illeszkedtek be, messzemenő autonóm szervezetükkel e kereteket kiegészítvén.

3.) A szászokat nem azért hívták a magyar királyok, hogy azok a Német-Római Birodalom számára vegyenek birtokba egy délerdélyi területet, vagy pedig annak majd egy későbbi, harmadik változata számára építsenek ki sejtüket. Ez világos volt a szászok előtt is, akik aligha jöhettek jó emlékekkel onnan, ahonnan el kellett jönniök. Amikor a német lovagrend — tehát nem a szászok! — politikai elszakadást készítettek elő, a király haladéktalanul kikergette őket Erdélyből. Azt azonban, hogy a szászok német nyelvüket és karakterüket megőrizték, a magyarok természetesnek tartották.

4.) Azon a területen, amelyre a szászok települtek, részben magyar települések, részben a magyar határvédelem szerveinek szállásai és őrhelyei, részben — főleg Beszterce körül — szláv lakosság, részben pedig lakatlan határsáv volt. Csak éppen románoknak, vlachoknak nincs semmi nyoma e földön. Azaz: az első hét szász szék megalakulása után történik a vlachok első említése éppen azon a tájon, amely a szász székek és a politikai országhatár között egy-két magyar falutól eltekintve — még mindig üres maradt: Fogarasban.

Honnan jöttek ezek a románok? Miért pont ekkor és miért pont itt bukkantak föl? Hogyan terjedtek el Erdély délnyugati és északkeleti részében? Erről szól következő fejezetünk.

I R O D A L O M

- Franz Ziemmermann
Karl Werner: Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen. Hermannstadt 1892.
- Teutsch: Geschichte der Siebenbürger Sachsen, Hermannstadt 1925.
- Roderich Goosz: Die Siebenbürger Sachsen in der Planung deutscher Südostpolitik. Wien, 1940.
- Otto Mittelstrasz: Beiträge zur Siedlungsgeschichte Siebenbürgens im Mittelalter. München, 1961.
- Kniezsa István: Erdély a honfoglalás korában és a magyarság megtelepedése. Mályusz: Erdély és népei c. kötetben. Bp. 1944.
- Maksay Ferenc: A szászok. Mályusz: Erdély és népei c. kötetben. Bp. 1941.
- Makkay László: Erdély népei a középkorban. Deér-Gáldi: Magyarok és románok c. kötetében Bp. 1943.
- G. Györffy: Geographia Historica Hungariae Tempore Stirpis Arpadianae. I. Amsterdam 1966.

J E L M A G Y A R A Z A T

20. számú térkép

Szász székek

Magyar vármegyék

Székely székek

Vegyes lakosságú kerületek, melyek a 14. ill. 15. századtól a szász autonómiához tartoztak.

REPS Egyik szász szék széknelye

DÉVA Egyik magyar megyeszékhely

WINZ, TEKE Másodlagos szász települések

Magyarország történelmi határa

Erdély nyugati határa a középkorban

A Romániához csatolt terület nyugati határa

1-3 = Altland (az Olt folyóról elnevezve)

8-10 = Weinland (Szőlővidék)

1-8 = A "hét szék"

9-10 = A "két szék"

1-10 = Királyföld

11 = Nösnerland = Beszterce vidéke

12 = Burzenland = Barcaság

THE SEATS OF THE SAXONS OF TRANSYLVANIA

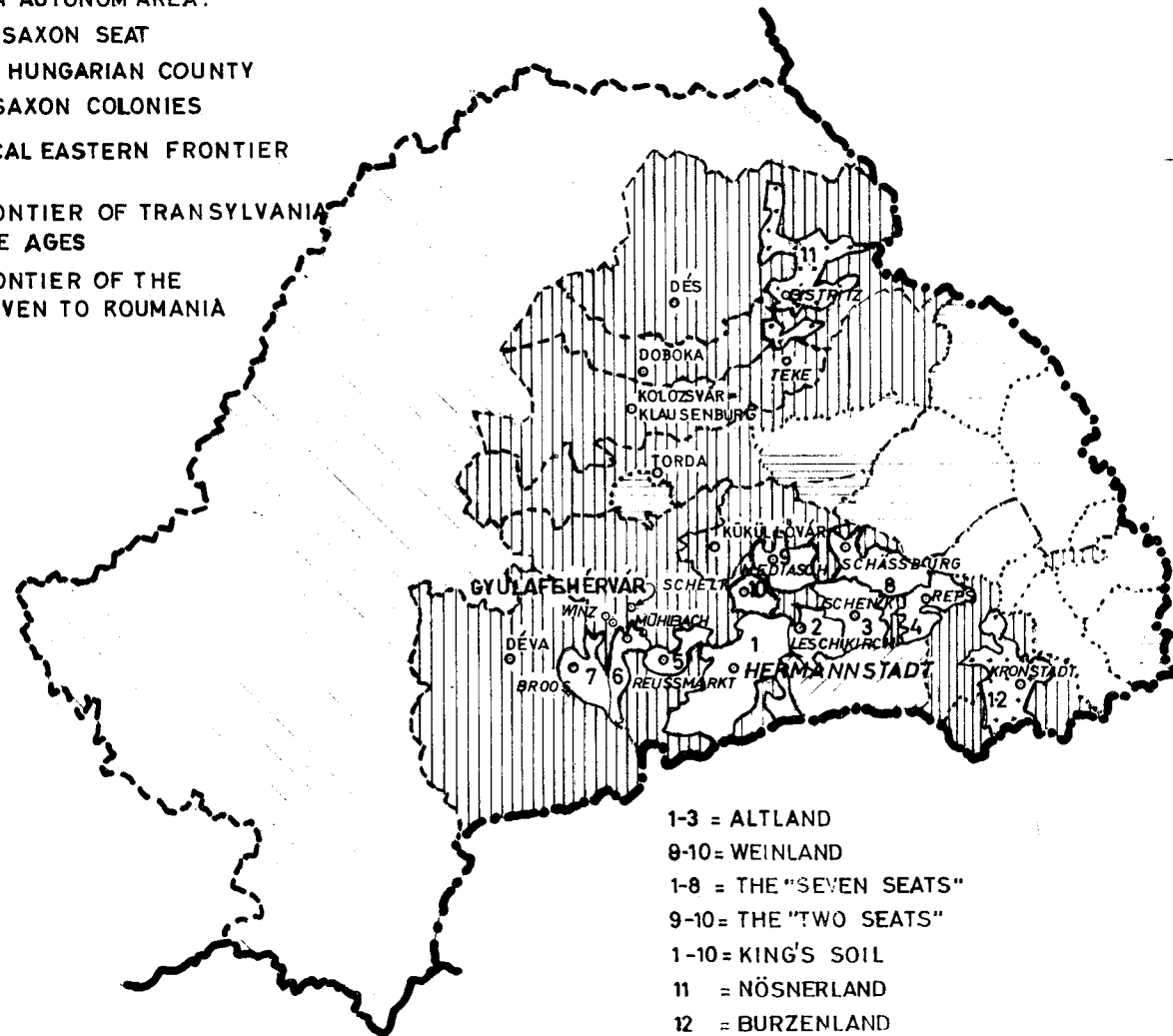
ESTABLISHED FROM 1147 TO 1260
BETWEEN THEIR FRONTIERS ABOUT THE 14 CENT.

BY S. TÖRÖK

- SAXON SEATS
- HUNGARIAN COUNTIES
- SEKLER (=also Hungarian) SEATS
- MIXED POPULATED DISTRICTS FROM THE 14. RESPECTIVELY 15. CENT. TO THE SAXON AUTONOM AREA.

- REPS CAPITAL OF A SAXON SEAT
- DÉVA CAPITAL OF A HUNGARIAN COUNTY
- WINZ, TEKE SECONDARY SAXON COLONIES

- THE HISTORICAL EASTERN FRONTIER OF HUNGARY
- WESTERN FRONTIER OF TRANSYLVANIA IN THE MIDDLE AGES
- WESTERN FRONTIER OF THE TERRITORY GIVEN TO ROUMANIA

- 1-3 = ALTLAND
- 9-10 = WEINLAND
- 1-8 = THE "SEVEN SEATS"
- 9-10 = THE "TWO SEATS"
- 1-10 = KING'S SOIL
- 11 = NÖSNERLAND
- 12 = BURZENLAND

I. Könyv

III. Fejezet

1. A román nép kialakulása és vándorlásának vázlatos története Erdélyben való megjelenéséig

A románok őstörténete — és ennek a történetnek földrajzi keretei — helyett a kérdés évszázados, nemzetközi irodalmának az ismertetésére kényszerülünk. Tulajdonképpen azért, mert itt egy rendkívül magas kvalitású kutatógárda tudományos megállapításaival egy rendkívül konok, politikai tendenciájú irodalom dacol száz év óta. Miután utóbbi élvezi a mindenkori román kormány támogatását, nem hallgat el, csak retirál az érvek elől egy bizonyos határig. Azon túl egy tapodtat sem.

A 19. sz. elején, amikor a kezdődő romantikus irodalom lángralobbantotta a nagy és kis népek nacionalizmusát, egy meseszerű román történelemkönyv látott napvilágot. E szerint a román (vlach, wallach, oláh) nép az ókorban Erdély és a román fejedelemségek területén, a volt Dáciában élt dákok és a Dáciát 106-ban meghódító rómaiak keveredéséből származott. Ezek a romanizált dákok Havasalföld (=Wallachia), Moldva és Erdély legrégebb lakói, tehát egyedül nekik van joguk államalkotásra e területeken. A múlt század utolsó harmada, a hyperkritikus történet szemlélet klasszikus kora, szkepszissel fogadott minden mondára és ultra-patriotizmusra épülő elméletet, és csak a kutatások pozitív eredményeiben hitt. Ekkor jelentek meg Nyugaton és Keleten az első, tudományos fölkészültséggel megírt munkák a román nép kialakulásáról és őstörténetéről:

R. Roessler:	Rumänische Studien. Untersuchungen zur älteren Geschichte Rumäniens. (Leipzig, 1871.)
C. Gooss:	Studien zur Geographie und Geschichte des trajanischen Daciens. (Hermannstadt, 1874.)
Baron Eudoxius Hurmuzaki:	Fragments zur Geschichte der Rumänien. (Bukarest, 1878.)
Hunfalvy Pál:	Le peuple Roumainou valaque. (Tours, 1880.)
Réthy L.:	Az oláh nyelv és nemzet megalakulása. (Budapest, 1878.)
Jon Nadejde:	Xenopol: "Istoria Romanilor din Dacia Trajana" c. mű bírálata, a Contemporanul c. folyóiratban. (Jassy, 1888.)
Hunfalvy Pál:	Der Ursprung der Rumänien. (Uien, 1888.)

Ezeknek az alapvető műveknek a legfontosabb megállapításai a következők:

1. Aurelianus császár Dacia provincia lakosságát a barbárok ismételt betörései miatt 257 és 271 között kivonta e tartományból és a Dunától délre telepítette le. Ettől az időponttól kezdve egészen a 13. századig e területen romanizált lakosságról adat nincsen.
2. A Balkánon: Macedóniában, Thessaliában, Ruméliában, Bulgáriában már az 579. évtől kezdve egészen a 14. századig tudósítanak a kút-

JELMAGYARAZAT

Tervezte és rajzolta: Török Sándor

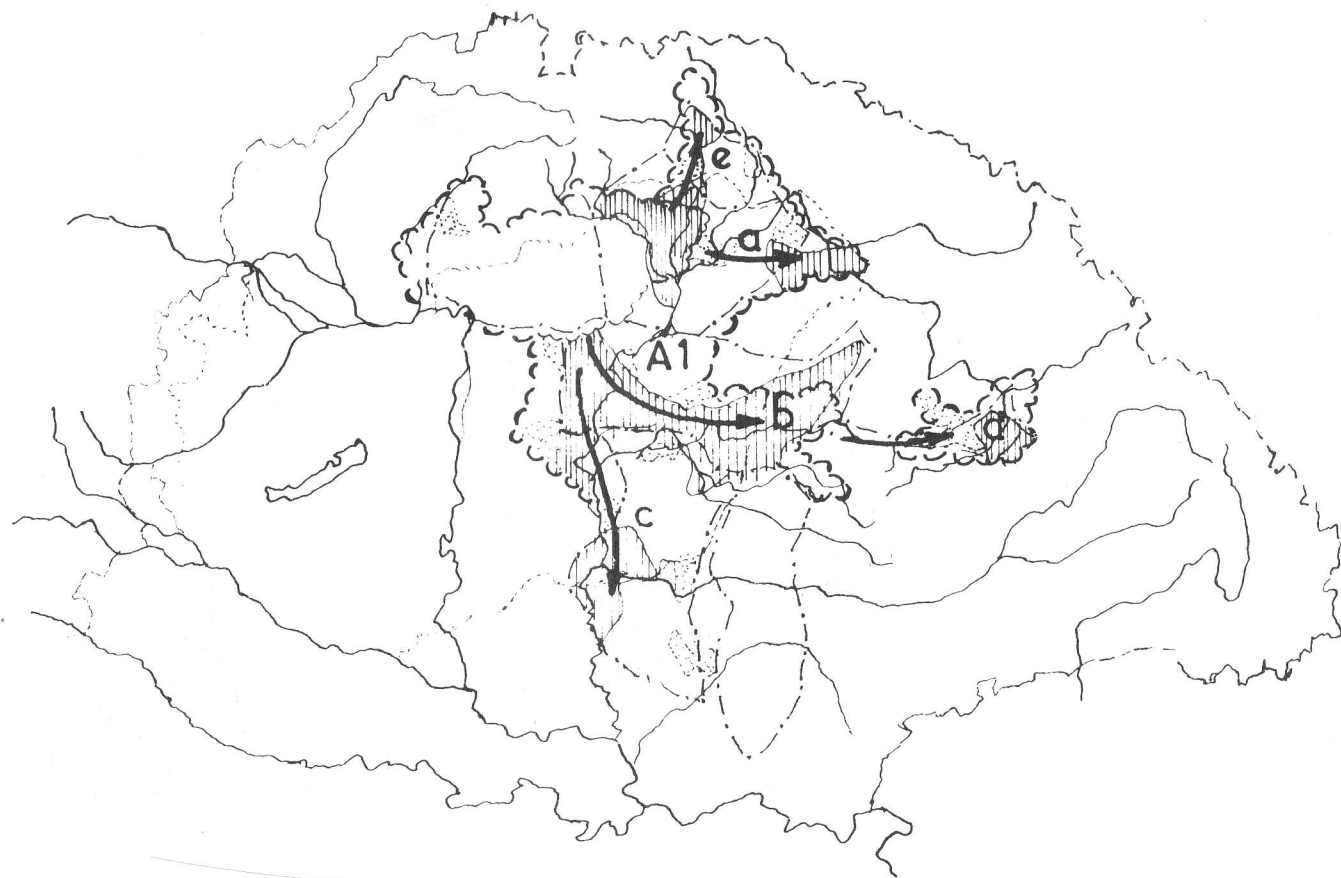
Az 1-10. sz. térképek jelmagyarázata:

- Ókori árkok, sáncok
- A történelmi Magyarország határa
- A mai Magyarország határa
- A gyepű, azaz a településterületet őrző leshelyeket összekötő vonal a már elfoglalt terület körül
- Új, előbbre tolt gyepű
- A "kabar" és "székely"-típusú helyneveket összekötő elméleti vonal. Ez vagy egybeesik a gyepűvel, vagy párhuzamos azzal.
- Törzsnevek (és vezérnevek) helynévi előfordulása
- Vezérnevek helynévi előfordulása törzsnevek nélkül
- "Uhersky"- és "Unger"-dorfok Morvaországban és Ausztriában
- A terjeszkedés iránya
- A visszavonulás iránya

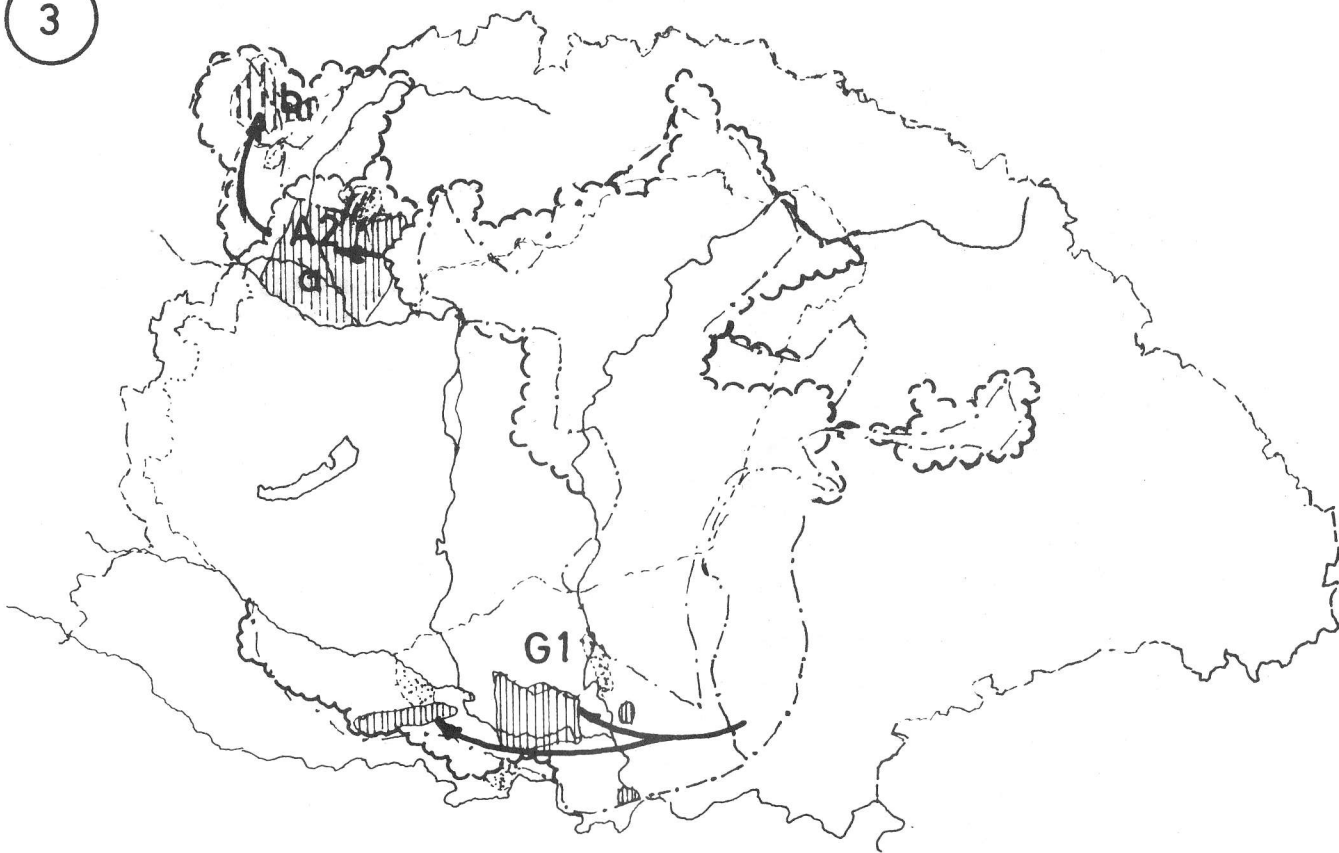
1

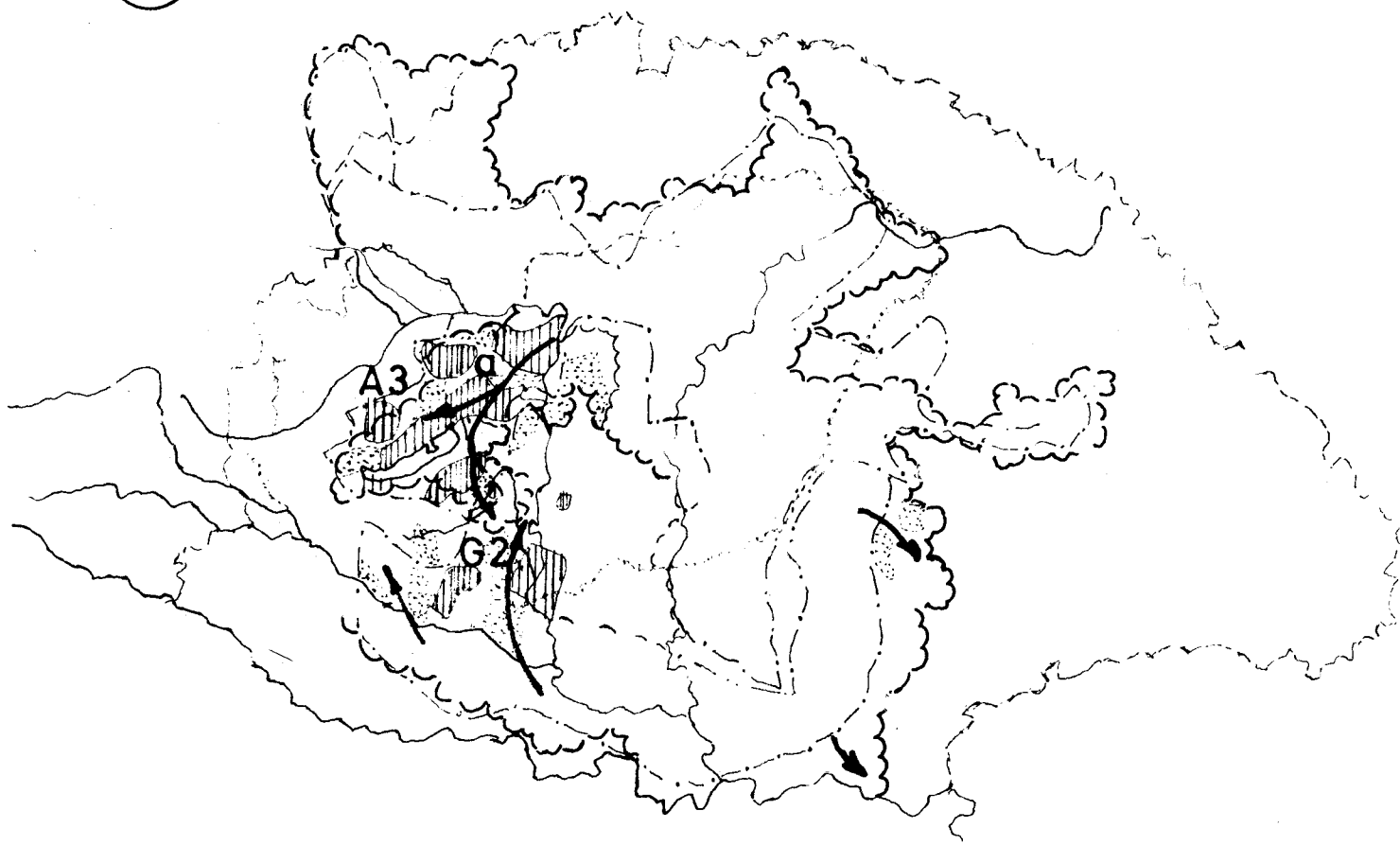
2

3

4

5

6

7

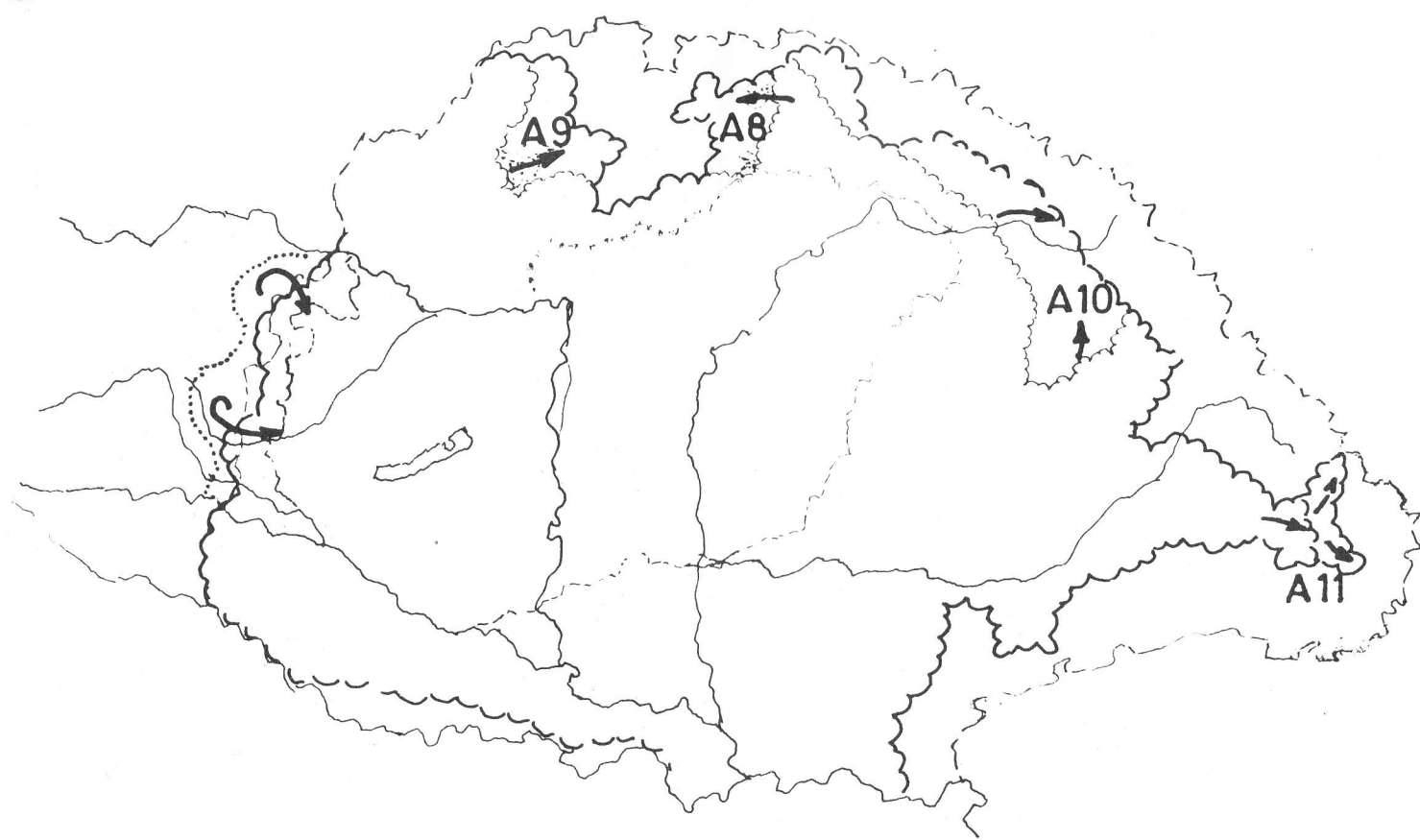
8

9

10

J E L M A G Y A R A Z A T

15. számú térkép

- ÖRS nevű földrajzi hely
- KÉR és TARJÁN jellegű területek
- KESZI és KÜRT - GYARMAT jellegű területek
- MEGYER, NYÉK és JENŐ jellegű területek
- Főnti kategóriákba nem sorolható területek

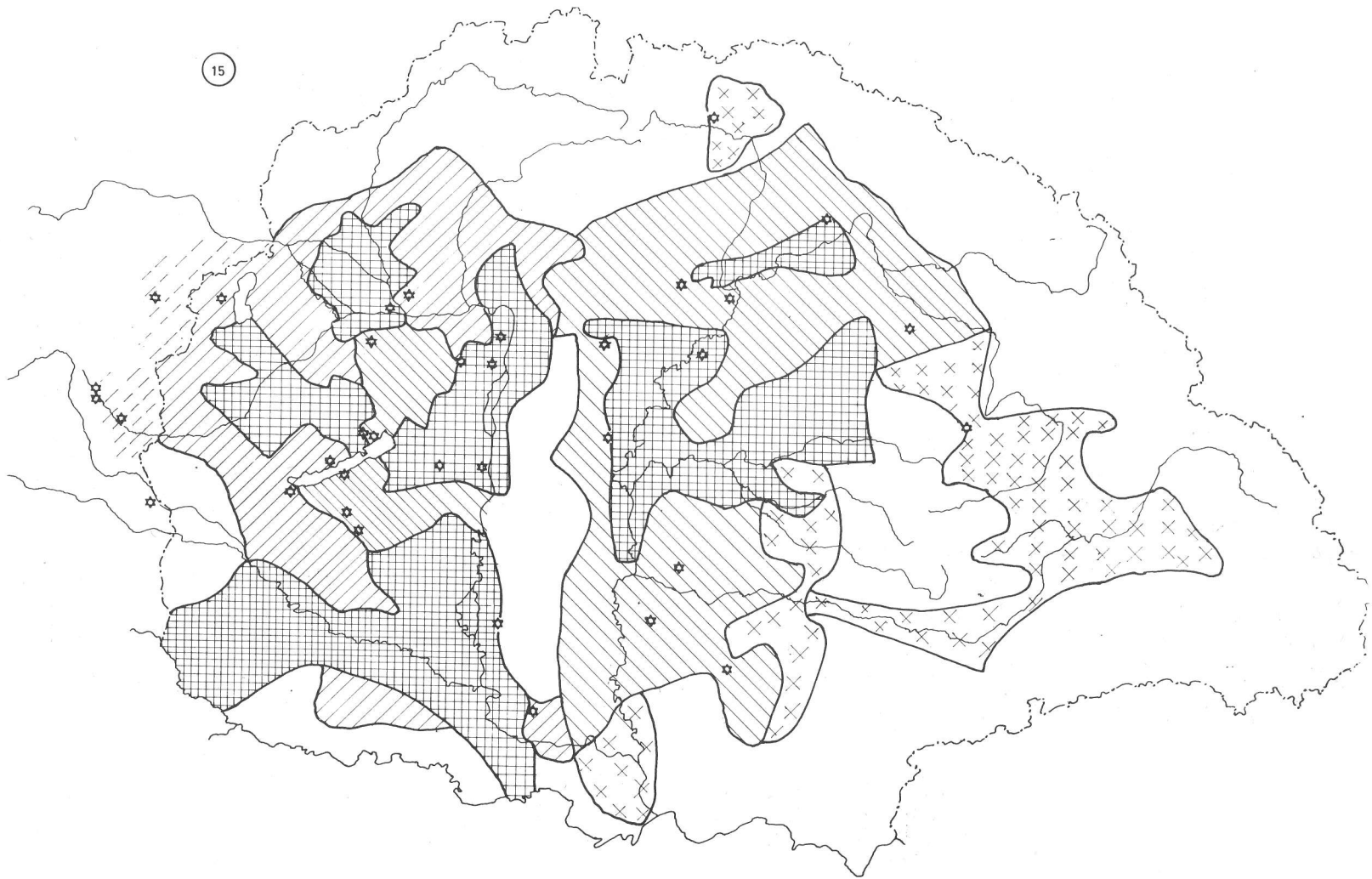
J E L M A G Y A R A Z A T

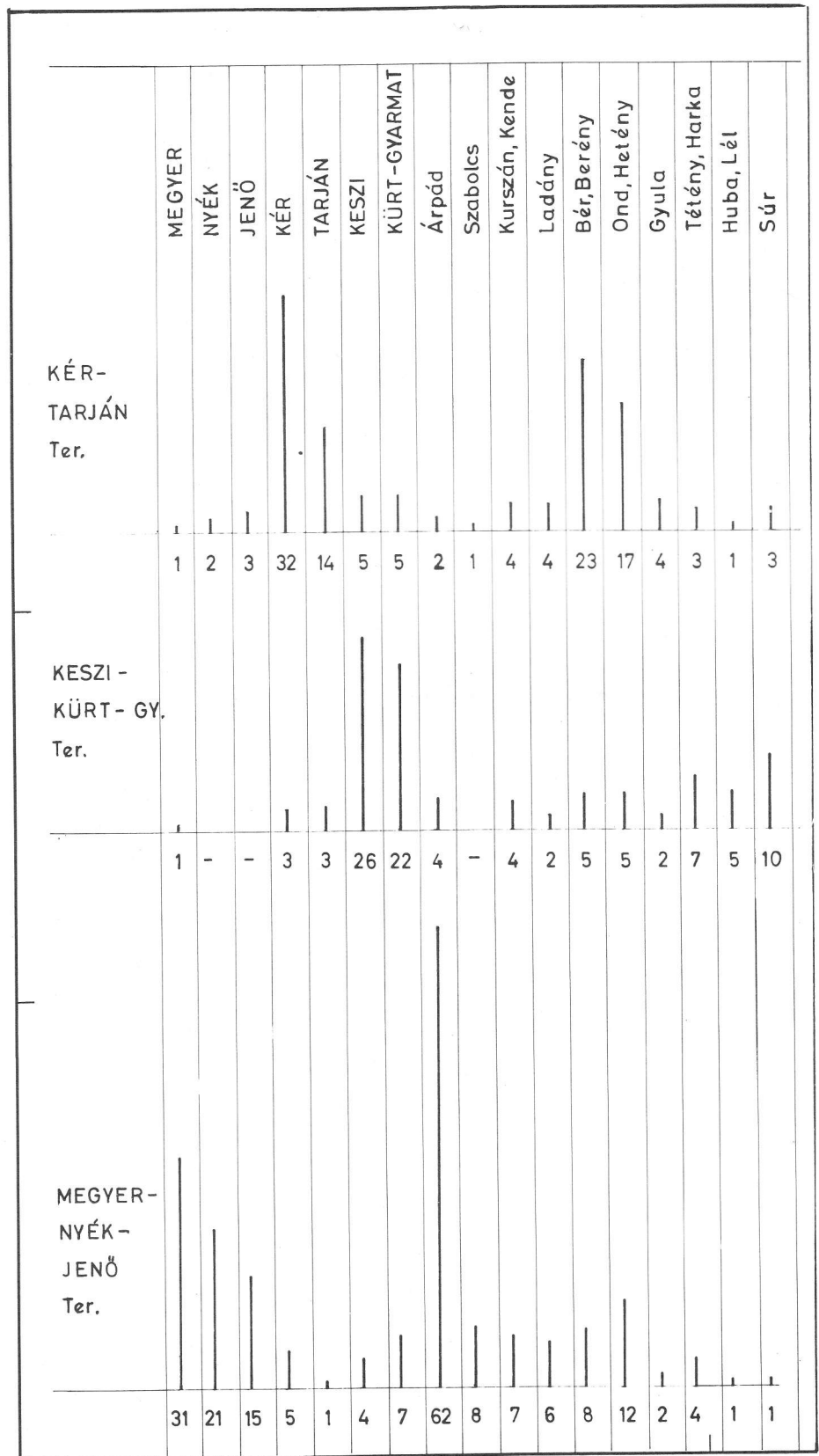
16 - 19. számú térképek

- T Telegdi székelyek
- Tm Telegdi székelyek - később - marossszéki részlege
- Tu Telegdi székelyek - később - udvarhelyi részlege
- Th Telegdi székelyek - később - homoródi alrészlege
- T-p Telegdi székelyek - később - parajdi alrészlege
- S Sebesi székelyek
- K Kézdi székelyek
- O Orbai székelyek
- C Csiki székelyek
- G Gyergyói székelyek
- M Mosoni székelyek
- V Vátyi székelyek

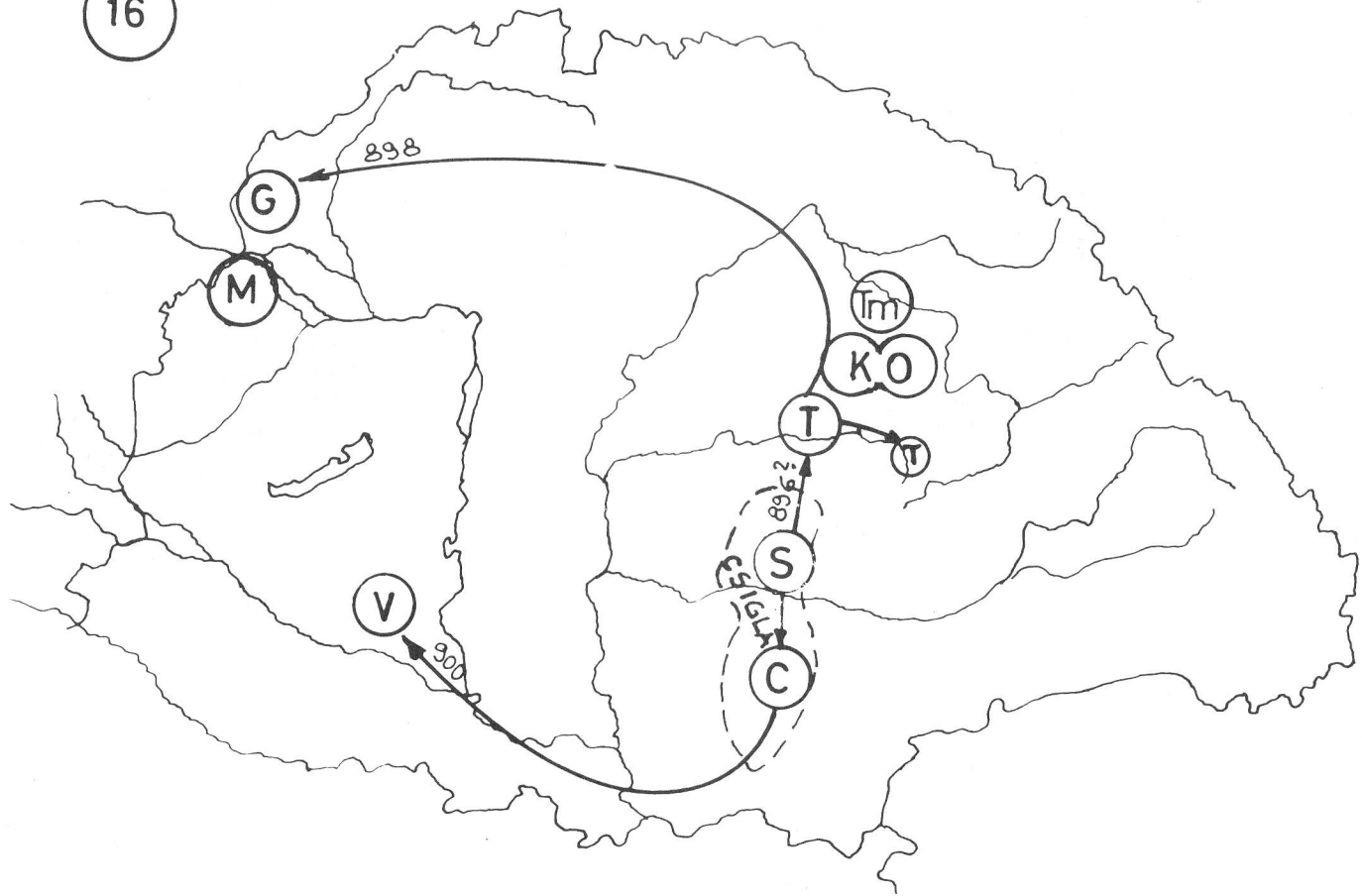
- Valamelyik székely szék átmeneti szállásterülete
- Attelepülés iránya (nem útvonala!) és kb. évszáma
- Végleges székely szék, ismert határokkal

15

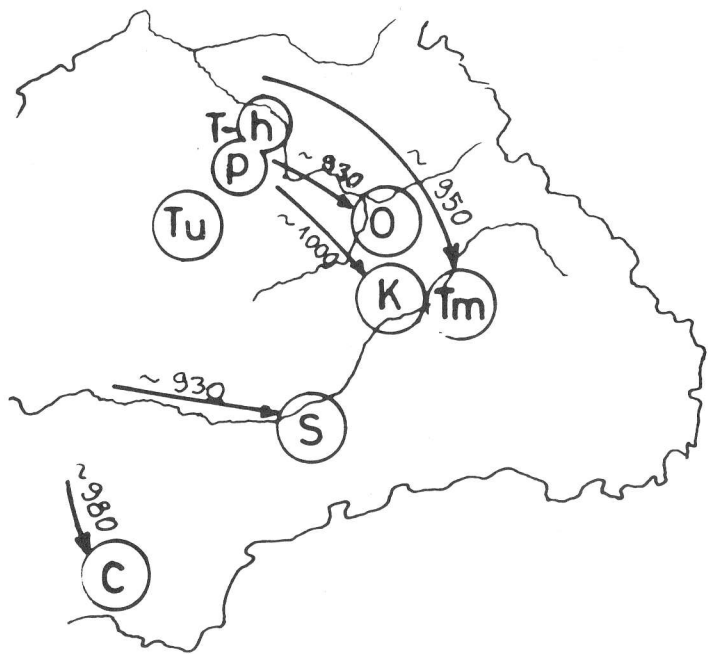

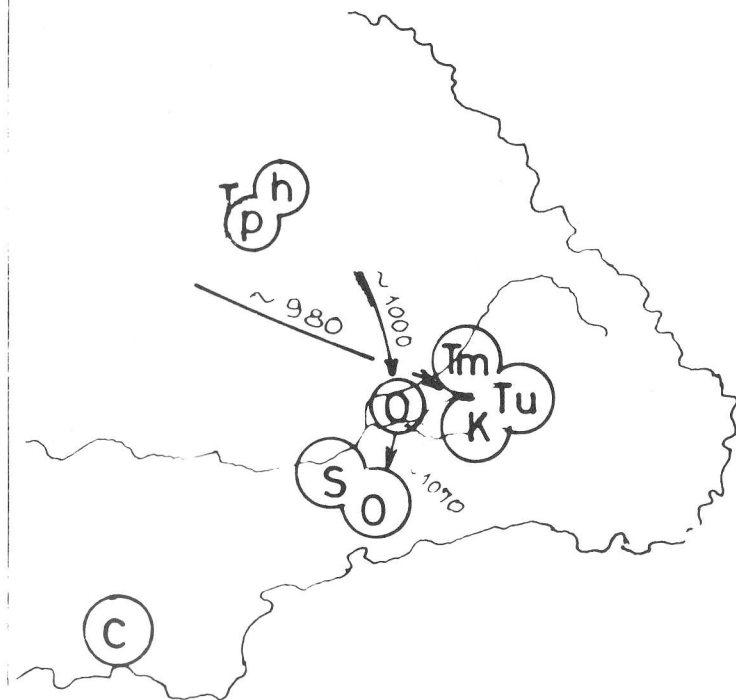
16

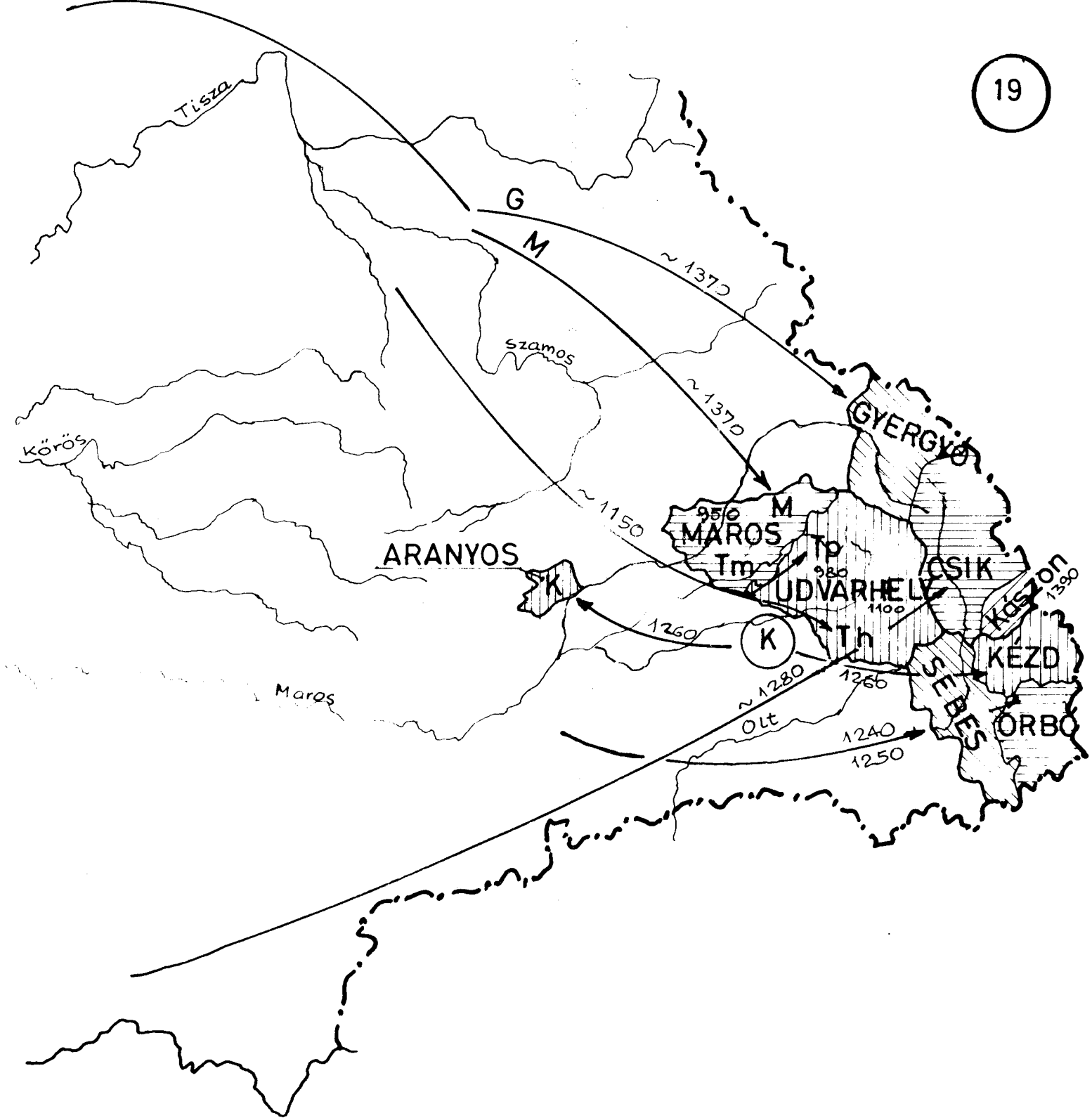

17

18

fők — elsősorban byzánci krónikák — románnyelvű lakosság jelenlétéről, melyet a 10. sz. elejétől már vlachnak neveznek.

3. Az előbb felsorolt területeken ma is élnek románok, kisebb-nagyobb nyelvszigeteket alkotva.
4. A román egyház nyelve és szervezete a Balkánra, nevezetesen Macedóniára utal, mint kiindulási helyre.
5. A román nyelv nagyon erős szláv hatást mutat, és ami meglepőbb: az albánnal rokon.

Ezután a kutatók, románok és nemrománok, belemélyedtek a román nyelv tanulmányozásába. E mellett a byzánci kútfők adatainak időrendi és földrajzi csoportosításával akarták a románok történetét hézagmentesen rekonstruálni. A legfontosabb, újabb művek:

M. Gaster:	Die nichtlateinischen Elemente im Rumänischen. (Tanulmány Gröber: Grundriss der romanischen Philologie c. művében. Strassburg, 1886-88.)
Hunfalvy Pál:	Quelque reflexions sur l'origine des Daco-Roumains. (Paris, 1892.)
Hunfalvy Pál:	Az oláhok története. (Budapest, 1894.)
G. Moldovan:	A románság.
G. Moldovan:	A román nyelv. (Tanulmány az Erdélyi Múzeum c. folyóirat 1900-as évfolyamában.)
Sextil Puscariu:	Etimologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache. (Heidelberg, 1905.)
C. Weigand:	Rumänien und Arumunen in Bulgarien. (Leipzig, 1907.)
Pirvan:	Contributie Epigrafice la istoria crestinismului daco-roman (Bucuresti, év nélkül.)
Auner:	Wie das Christentum unter die Rumänen kam.
G. Murnu:	Vlahiamare. (Bucuresti, 1913.)
Karácsonyi J.:	Történelmi jogunk hazánk területi épségéhez. (Budapest, 1921.)

Ezek a munkák rámutattak arra, hogy a román nyelvben nyoma sincsen dák elemeknek, de azok a népek sem gyakoroltak a románra nyelvükkel hatást, melyek Dáciát a rómaiak kivonulása utáni évezredben birtokolták, mint hunok, gótok, gepidák, avarok, besenyők, kúnok.

A román nyelv, elemeit tekintve, újlatin nyelv, mely kezdeti stádiumában az olasszal történt együttfejlődésre enged következtetni. Az alapnyelv szavait a latin accusativusból képezi, mint az olasz, a latinul szemben névelőt használ, s ezt a latin ille, illa mutatónévmásból képezi, mint a többi újlatin nyelv (olasz il, la, francia le, la,), de nem a főnév előtt, hanem mögötte alkalmazza. Ez a sajátága csak az albán és a bulgár nyelveknek van meg. Alakra az albán hasonlít a románra, a bulgár csak elvben. Példák: